

ERROL

**MICHAL
PŘIBÁŇ**

JOSEFA

ŠKVORECKÉHO

ŽIVOT

PRVNÍ

1924–1969

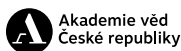
HOST

Při psaní knihy byly využity bibliografické zdroje výzkumné infrastruktury Česká literární bibliografie (kód ORJ: 90243).

Rukopis knihy vznikl v rámci projektu Český literární exil 1948—1989 (DH23P03OVV011), řešeného v Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky, v. v. i., který je financován z prostředků Programu na podporu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity na léta 2023 až 2030 (NAKI III) Ministerstva kultury ČR.

Knih byla vydána s podporou Akademie věd České republiky.
Vychází s finanční podporou Ministerstva kultury ČR a města Náchod.

Recenzenti

prof. PaedDr. Michal Bauer, Ph.D.

doc. PhDr. Ondřej Sládek, Ph.D.

© Michal Příbáň, 2024

Cover photo © Josef Nikodým — dědicové, 2024

Držitelé práv k obrazové dokumentaci jsou uvedeni na s. 699—704

© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2024

© Host — vydavatelství, s. r. o., 2024 (elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-2341-2 (PDF)

OBSAH

	ÚVODEM	11
1.	MLADÁ LÉTA NÁCHODSKÁ	19
2.	DO PRAHY!	127
3.	V DŽUNGLI	197
4.	U TANKOVÉHO PRAPORU	239
5.	V REDAKCI	269
6.	PRAŠIVÉ KOTĚ	349
7.	CESTA Z KLATBY	429
8.	NA VÝSLUNÍ?	521
9.	OSMAŠEDESÁTÝ	625
	PRAMENY A LITERATURA	691
	SEZNAM VYOBRAZENÍ	699
	SUMMARY	705
	JMENNÝ REJSTŘÍK	709

Zdeňku Staňkovi

za všechny ty roky nejen na Lerchově

Památce mých rodičů

ÚVODEM

„Každý máme autora, k němuž přes vzdálenost času, místa, osudu, námětu i kvality cítíme vnitřní spřízněnost, který byl pro nás kdysi něčím na způsob zjevení.“

(Josef Škvorecký)

Bylo mi patnáct let, když mi rodiče dali do rukou *Zbabělce*, a já jsem je přečetl tak, jak by je přečetl každý kluk, kdyby se k nim v roce 1981 dostal tak jako já. S Dannym a Přemou jsem prožil dobrodružství při ostřelování německého tanku, jako bych byl u toho. Postavy Dannyho kamarádů z jazzbandu jsem zcela spontánně osazoval tvářemi svých přátel a v naprostém souznění duší jsem si s vypravěčem protrpěl marňost jeho lásky k Ireně i pochyby o ní. Nedalo mi žádnou práci identifikovat se s Dannyho pohledem na svět a hlavnímu hrdinovi jsem spolehlivě naletěl i v těch pasážích, kdy jsem k němu měl být kritičtější. Četl jsem ten zakázaný román s prožitkem, který sice nebyl vysloveně neopakovatelný, ale s přibývajícím věkem je mi čím dál méně dostupný. A snad právě hloubka tehdejšího prožitku vyvolala k životu nevyhnutelný průvodní jev: získal jsem k autorovi důvěru a dodnes jsem ji neztratil. Nad jeho dalšími knížkami, eseji a články samozřejmě tu a tam přicházely dílčí pochyby, otázky a někdy i nesouhlas, jenže důvěra měla pevné základy a já jsem dokázal Josefa Škvoreckého respektovat i tam, kde k naprostému souznění mezi autorem a čtenářem nedocházelo.

O dva roky později mi třídní profesor Zdeněk Staněk půjčil k přečtení *Mirákl*. Přiznávám, že tentokrát jsem se do příběhu tolik necítil, zato jsem však usoudil, že některé kapitoly by mi mohly posloužit téměř jako učebnice nedávných literárních dějin, kdybych si za jména

všech Vrchcolábů, Hejlů, Kocourů a Vohnoutů dokázal dosadit jména jejich reálných předobrazů. Brzy jsem samozřejmě pochopil, že to nebyla úplně správná úvaha, ale i s dlouhým časovým odstupem ji omlouvám poukazem na fakt, že informace o literárním životě šedesátých let nebyly tehdy zvědavým gymnazistům k dispozici, a když, tak nepokrytě zkreslené. Za pomoci pamětníků a starých novin jsem tedy začal luštit a překládat: Hejl musel být Havel (moc se mi to nelíbilo), Vohnout asi Pilař, nebo Skála, anebo někdo jiný takový, Foglar určitě nebude Foglar, ale spíš Ptáčník atd. atd. Pro zábavu a pro kamarády jsem o tomto poznávacím procesu napsal článek nazvaný „Nápady čtenáře *Mirácku*“, a když přišel převrat, nabídl jsem ho k uveřejnění do brněnského časopisu *Rok*, kde v roce 1991 vyšel. Členové redakční rady se chytali za hlavu nad mojí čtenářskou naivitou a já jsem se začal obávat, že mají pravdu a že jsem své jméno budoucího literárního historika navždy připravil o jakoukoli vážnost. K dovršení pochyb mě po čase našel dopis se zpáteční adresou Josefa Škvoreckého. Vzpomněl jsem si na jeho prohlášení v úvodu *Mirácku*, připomínající, že fiktivní postavy jsou fiktivní postavy a podobnost s realitou je čistě náhodná, a napadlo mě, co v ještě nerozlepeném dopise asi stojí: Vážený pane, přečetl jsem si váš článek a rád bych vám sdělil, že jste hlupák, neboť takhle se knihy přece nečtou! S pozdravem Škvorecký. Poněkud roztřesen jsem dopis otevřel — a četl jsem: Vážený pane, přečetl jsem si váš článek a rád bych vám sdělil, že postava spisovatele Kocoura nezobrazuje Jiřího Koláře, jak uvádíte v článku, nýbrž Josefa Hiršala. S pozdravem Škvorecký.

Namísto uklidnění však přišly nové pochyby. Co to tedy ten Škvorecký v *Mirácku* vlastně napsal? Fikci? Kroniku? Vzpomínky, které mají reálný základ, ale pochopitelně též právo na omyl? Anebo dokonce právo na fabulaci? Mohou mít *vzpomínky* v rukou beletristy *právo na fabulaci*? Ve starých exilových *Listech* jsem našel článek, v němž autor dopovídá osudy postav ze *Zbabělců*: dozvěděl jsem se, že Benno umřel na počátku normalizace během koncertu přímo na pódiu, Harýk že se rozvedl s Lucií a Irena si Pivonku nakonec nevzala... A pak mi

kdosi řekl, že Harýk ovšem kromě toho v šedesátých letech napsal znělku ke *Křemílkovi a Vochomůrkovi*, a mně došlo, že nejen Vohnouti, Kocourové a Hejlové mohou mít zcela konkrétní tváře Pilařů, Hiršalů a Havlů, ale že i všechny Ireny a Marie a další slečny z *Prima sezóny* měly své reálné, nejen literární půvaby. A skutečně: od devadesátých let Škvoreckého spolužáci Jarka Suchý a Libor Volný prováděli po Náchodě turisty a ukazovali jim Port Artur, kavárnu v Beránku, ale také „dům, kde bydlela Irena“, a tak podobně. Ani já jsem neodolal a vydal jsem se tehdy do Náchoda.

Ale místo toho jsem přijel do Kostelce. Vždyt tady, právě u tohoto stolu pronesl Benno onu památnou větu, že se revoluce vodkládá na neurčito. Věděl jsem, že se prohřešuji proti všem desaterům závazným pro všechny literární historiky, ale nedokázal jsem odolat. Překročit ve dveřích Port Arturu hranici mezi realitou a fikcí bylo tak svůdné... A snadné!

Šťastným řízením osudu jsem se v polovině devadesátých let s Josefem Škvoreckým seznámil a později sblížil. Naše přátelství bylo však zprvu především pracovní. S několika kolegy jsem sestavoval jeho bibliografii, s manželkou Alenou jsme k vydání připravili několik jeho knížek a postupně jsme pronikali do jeho soukromí. Ovšem do Toronta je to z Brna daleko, a tak bylo naše přátelství převážně korespondenční, což mi tehdy bylo líto, ale dnes vidím, že to mělo i světlou stránku. Když k tomu byly dobré důvody, vyměnili jsme si i několik mailů denně — a já jsem pomalu začal klást otázky, o nichž jsem si myslel, že je slavnému spisovateli ještě nikdo nepoložil. A všechny odpovědi jsem si schovával.

Na počátku našeho století se někdejší Josefův student a později kolega z Torontské univerzity Michal Schonberg rozhodl, že napíše Škvoreckého biografii. Schonberg není literární, nýbrž divadelní vědec a svým rozhodnutím nesledoval žádné odborné cíle — chtěl hlavně splnit Josefovo přání. Ano, Josef si opravdu přál vidět na pultech knihu o svém, nikoli Dannyho životě. Můžeme to považovat za projev určité ješitnosti, ale i tak bychom tuto jeho vůli měli přijmout

s pochopením. Škvorecký věděl, že se jeho život pomalu chýlí ke konci, a v knížkách a studiích o jeho díle, které byly dosud publikovány, něco postrádal a možná mu v nich dokonce i něco přebývalo. Dvacet let učil studenty Torontské univerzity americkou literaturu, napsal řadu velmi fundovaných esejů, ale k literární vědě v pravém slova smyslu si pozitivní vztah nikdy nenašel. V povídce „Epilog s dcerou boží“ čteme, že „estetika zabíjí poezii. Teorie literatury zabíjí literaturu“ — a není to jen řeč vypravěče. Samozřejmě byl po celý život zvědavý, co se o jeho knížkách píše, a měl upřímnou radost, kdykoli některý z bystrých čtenářů našel v jeho textech to, co bylo ukryto nejhluběji mezi řádky, anebo dokonce něco, co si při psaní neuvědomil ani on sám. Ale více než fundované analýzy odborníků ho zajímaly překvapivé postřehy čtenářů.

Michal Schonberg tehdy několikrát zaletěl do Prahy a do Náchoda, sešel se s mnoha pamětníky a Škvoreckého přáteli, jejich „výpovědi“ zaznamenával a dlouho plánoval, že je tak či onak zapracuje do budoucí knihy. Chtěl napsat pouhopouhý životopis, nic víc, nic míň; proto pořídil rozsáhlé „pracovní“ rozhovory také s oběma manželi (do nichž jsem zásluhou Zdeny Salivarové a redaktora Jana Šulce mohl nahlédnout i já). Jenže to do konce Josefova života nestihl a později svůj záměr vzdal. „Ono to snad ani napsat nejde,“ řekl mi při osobním setkání v roce 2018, a když jsem se ptal proč, odpověděl: „Protože všechno už je v Josefových knížkách. Já jsem vlastně neměl co dodat.“

Dlouho jsem o jeho slovech přemýšlel. Ano, převážná většina Škvoreckého beletristického díla je zásadně závislá na autopsii, tedy na autorových osobních zkušenostech a prožitcích, z nichž některé jsou v knížkách nejspíš skutečně zaznamenány tak, jak je autor v reálném životě zažil a procítil. Při čtení některých kapitol této knihy mě mohou čtenáři podezírat, že jsem beze studu opisoval z jeho povídek a románů, a já mohu doložit, že jsem ve skutečnosti vycházel z jiných, rovněž autentických, ale nikoli beletristických pramenů. S mnoha svými zážitky však Josef kreativně pracoval a k některým došlo dokonce až při psaní, protože jinak než na papíře nikdy neexistovaly. Čtenář jeho knih tyto případy pochopitelně nerozlišuje — proč by také měl? Vždyť románová

realita je jen jedna a Irena vypadá tak, jak si ji představuji já, nikoli tak, jak vypadala nějaká autorova spolužačka ve čtyřicátých letech minulého století. A ani Danny nevypadá vždycky jako Josef Škvorecký — když jsem v patnácti četl *Zbabělce*, vypadal například úplně jako já.

Michal Schonberg měl pravdu v tom, že Škvorecký toho o svém životě a o životě svých přátel napsal ve svých knížkách mnoho. Jenže nás při tom často vodil za nos a hodně toho zatajil. Klást mu po listopadu 1989 onu naivní otázku „A jak to bylo doopravdy, pane Škvorecký?“ nemělo smysl. On sám v té době už někdy ani nedokázal rozlišit, které okamžiky, jež zaznamenal v knížkách, skutečně prožil a které si jenom vysnil. V knize ostatně nikoli bezdůvodně cituji větu z mailu, který mi napsal v březnu 2004: „Pozoruješ, že moje staré vzpomínky jsou často dojmy, v nichž se mísí už jako ve fikci pravda s imaginací, a jsou tedy napůl mylné.“

Život Josefa Škvoreckého byl věru pestrý. Poznamenaly ho totalita nacistická, před níž se snažil uhýbat, neb mu v jeho věku a za dané situace nic jiného nezbývalo, i komunistická, s níž se nejprve marně pokoušel o jakési mírové soužití a potom se rozhodl emigrovat a podrývat ji zvenčí. Měl zkušenost se životem na malém městě ve východních Čechách i ve velkoměstech Severní Ameriky. Byl úspěšným spisovatelem, významným překladatelem a později též nakladatelem, ale také křehkým člověkem, kterého permanentně trápily zdravotní neduhy i tvůrčí nejistoty, jež bychom za jeho spokojeným a suverénním vystupováním, jak je pamatujeme z devadesátých let, nejspíš nehledali. Nikdy nebyl aktivista, ale vždy byl aktivní. Po celý život se pohyboval mezi zajímavými lidmi, které sám vyhledával, i těmi, kteří vyhledávali jeho. Vydal desítky a desítky knih, z nichž mnohé vycházejí dodnes, přesto v jeho pozůstalosti zůstalo několik dosud neznámých rukopisů. Zkrátka: usoudil jsem, že jeho životní příběh knihu unese.

Práci jsem rozdělil do dvou etap. Kniha, kterou držíte v ruce, se zabývá Škvoreckého „prvním“ životem, tedy obdobím na počátku ohraničeným datem narození a na konci 31. lednem 1969, kdy Josef se svou

ženou Zdenou odešel do kanadského exilu. Příští svazek obsáhne jeho život „druhý“, který se završil v listopadu 1989, i ten „třetí“, během něhož sice Škvorecký zůstal v Kanadě, mohl se však vrátit — i opakovaně vracet — ke svým „domácím“ čtenářům.

Základní úhel pohledu je životopisný. Protože však psaní bylo jedním z hlavních smyslů Josefova pobytu na tomto světě, nemíním se pochopitelně vyhýbat jeho dílu, které budu nicméně vykládat především v souvislosti s realitou jeho života. Ne proto, abych prostřednictvím životních faktů poněkud naivně interpretoval dílo, nýbrž právě naopak: proto, aby mi dílo pomohlo s „interpretací“ svého autora. I to je sice z odborného hlediska poněkud riskantní, ale věřím, že v případě natolik autoptického spisovatele, jakým byl Josef Škvorecký, by mi to čtenář mohl odpustit.

16

Jako podstatný pramen mi vedle autorova díla beletristického, esejistického i memoárového posloužila především jeho korespondence s manželkou Zdenou Salivarovou a s přáteli Janem Zábranou, Lubomírem Dorůžkou a Marií Štichovou. Mnoho informací mi poskytli Zdena Salivarová (především během mých návštěv v letech 2018 a 2022), Jarmila Emmerová a v letech dávno i nedávno minulých také Marie Zábranová, Lubomír Dorůžka, Libor Volný a další Škvoreckého přátelé z Prahy i Náchoda. Využil jsem též přepisu výše zmíněných osobních rozhovorů, které s manželi Škvoreckými v roce 2007 vedl Michal Schonberg, především však obsáhlého souborů mailů, které si Josef v letech 1994—2011 vyměnil se mnou nebo s mou manželkou Alenou, a pochopitelně též svých poznámek z příjemných setkání během našich pobytů v Torontu. Prostudoval jsem Škvoreckého osobní fond uložený v Torontu a také fond uložený v Hoover Institution v kalifornském Stanfordu (kde se ovšem prameny k předemigračnímu období jeho života vyskytují minimálně), k dispozici mi byly jeho fondy v Literárním archivu Muzea literatury v Praze a v archivu Společnosti Josefa Škvoreckého. Nahlédnout jsem směl také do několika soukromých archivů a pochopitelně jsem využil i svůj vlastní.

Za posledních pětadvacet let jsem přečetl značné množství zásadních i drobnějších studií a článků, které se zabývají Škvoreckého životem a dílem. Při práci na autorově bibliografii mi prošly rukama téměř všechny, které jsou v ní uvedeny. Soupis sekundární literatury v této knize však volím stručnější a omezují ho především na knihy, z nichž opakovaně cituji (k těmto zdrojům pak odkazuji přímo v textu, a to v závorce bezprostředně za citovanou pasáží). Zdroje užití k jednorázovým citacím či odkazům uvádím jen v poznámkách pod čarou. Tento postup sice není obvyklý, neboť kombinuje dvě odlišné metody, není však příliš náročný na prostor, ve výsledku je přehledný a čtenáři umožňuje rychlou orientaci. Zájemce o další literaturu ke Škvoreckého dílu odkazuji do dostupných bibliografických soupisů.

Na nemnoha místech si čtenář povšimne, že určité pasáže jsou výrazněji odsazeny od levého okraje stránky, aby se již na první pohled odlišily od ostatních. Tento postup volím všude tam, kde cítím potřebu komentovat, ne-li dokonce zpochybnit něco, co jsem uvedl v hlavním textu. Charakter těchto pasáží v podstatě odpovídá poznámce pod čarou, na jejíž místo se však vzhledem k rozsahu nevejdou.

Zmínit je třeba i další „vnitřní“ pravidla následujícího textu:

V kurzivě jsou uváděny názvy literárních děl, pokud tvoří „vyšší“ (obvykle knižní) celek. Názvy jednotlivých povídek, statí, esejů a článků uvádím standardním písmem v uvozovkách. Citáty z odborných a publicistických zdrojů uvádím rovněž běžným písmem, avšak citáty z děl beletristických kurzivou (toto odlišení je nutné, abychom vždy věděli, kdy čteme citaci Josefa Škvoreckého a kdy citaci vypravěče jeho povídek a románů).

Životní data uvádím pouze u osobností, které hrály ve Škvoreckého životě významnou roli, respektive v případech, kdy je ve veřejných zdrojích nelze snadno vyhledat.

A last but not least, jak by poznamenal Škvorecký:

Ačkoli jsem knihu pojmenoval autorovou letitou přezdívkou, kterou měl rád a jíž ho oslovovali zejména přátelé, s nimiž se sblížil

v padesátých letech, sám ji v knize příliš nepoužívám. Pakliže Škvoreckého často jmenuji pouze jeho křestním jménem, nečiním tak z jakési familiárnosti, nýbrž z důvodů v podstatě stylistických (zpočátku jsem zkoušel užívat jen příjmení, ale vzhledem k četnosti jeho výskytu to nevypadalo pěkně).

18

Během mnohaleté práce na této knize jsem se neobešel bez pomoci mnoha přátel a kolegů. Poděkovat musím především své ženě Aleně za tvůrčí i redakční spolupráci a také za toleranci, již bylo hodně zapotřebí. Velké poděkování posílám do Kanady Zdeně Salivarové a vděčně vzpomínám na všechny chvílky strávené na Sackville Street v debatách s Josefem Škvoreckým. Důležitými radami, ale především praktickými skutky mi pomohli Václav Křištof (a další přátelé ze Společnosti Josefa Škvoreckého), Jarmila Emmerová, Jiří Gruntorád, Tomáš Mazal, Zuzana Novotná, Tomáš Pavlíček, Petr Šámal, Jan Šulc, Petr Vidomus, Dominika Bendová, Michal Jareš, Lenka Jungmannová, Petr Koura, Antonín Kříž, Petra Loučová, Michal Schonberg, Viktor Stoilov, Kateřina Schwabiková, Zuzana Augustová, Michal Bauer, Jan Bělobrádek, Karol Bílek, Aleš Fetters, Pavel Janáček, Zdeňka Karasová, Irena Kraitlová, Kateřina Piorecká, Zuzana Prislíngerová, Alexandrové Skaličtí, Ondřej Sládek, Jan Šafránek, Miloš Šuchma, Věra Tomanová, Jiří Trávníček, Marie Zábranová, Aleš Zach a mnozí další. Děkuji všem. Bohužel už jsem nestihl poděkovat Lydii Baštecké, Eduardu Burgetovi, Lubomíru Dorůžkovi, Miloši Fikejzovi, Vladimíru Justlovi, Františku Knoppovi, Jiřímu Rambouskovi, Liborovi Volnému a vlastně ani rodičům za to, že mi na počátku osmdesátých let odemkli tu neprosklenou část knihovny v obýváku. Zvláštní poděkování patří mému třídnímu profesorovi z gymnázia Zdeňku Staňkovi, který měl v téže době odvalu a trpělivost, a já jsem proto u něho mohl absolvovat soukromý seminář „úvodu do škvoreckologie“ pro dospívající posluchače.

1. MLADÁ LÉTA NÁCHODSKÁ

Rodiče Josefa Škvoreckého se seznámili 23. března 1920, pravděpodobně v Praze, kde tehdy oba žili. Maminka Anna Kurážová s dvouletou dcerou Aničkou, tatínek Josef Škvorecký starší jako bankovní úředník s prozatím velmi krátkou praxí, zato s válečnou zkušeností vojáka z první světové války. „Ačkoli říkali jsme si, že zůstanem si jen přáteli,“ zapsala maminka do rodinné kroniky, kterou vedla s přestávkami až do poloviny čtyřicátých let, „přec z přátelství našeho vznikla láska, láska hluboká a opravdová, a tak po dvou a čtvrt roku známosti slavili jsme dne 9. června 1923 v 9 hodin dopoledne svatbu. [...] Prosila jsem v duchu Boha, aby mně dal sílu, abych všechny povinnosti své řádně mohla plnit a s mužem svým všechno dobré i zlé snášeti. Chci a budu! Mám svého muže upřímně a z celé duše ráda — je mi vším! Bůh dopřej mi, aby bylo tak vždy!“ (ŠKVORECKÁ 1945)

TATÍNEK A MAMINKA

Anna Kurážová se narodila 29. června 1896 v Brnířově na Domažlicku. Oba její rodiče sice měli kořeny v jižních Čechách, avšak otcova profese rodinu přivedla nejprve do Brnířova a potom do Rakovníka. Jan Kuráž (1862—1938) pracoval u dráhy jako „vechtr“, tedy strážce trati, maminka Anna, rozená Vacikarová (1866—1910), brzy umřela.

Rod Josefa Škvoreckého staršího pocházel ze Sedlčan, jeho děd i praděd byli soukenickými mistry, ale děd Josef Škvorecký (1832—1902)

posléze změnil profesi a stal se kontrolorem v sedlčanské záložně. Otec Karel Škvorecký (1860—1937) se vydal v jeho stopách a nastoupil jako adjunkt berního úřadu ve Strakonících, později však přesídlil do Kolína, kde se jeho manželce Boženě, rozené Benešové (1871—1948), dne 24. listopadu 1897 narodil druhý syn Josef Alois. Když měl sotva několik měsíců, byl jeho otec jako již plně kvalifikovaný berní kontrolor přeložen do Pelhřimova, kam se i s rodinou přestěhoval.

22

Po maturitě, kterou skládal na českojazyčném gymnáziu, byl Josef Alois povolán do rakouské armády a možná hned v první bitvě první světové války, které se zúčastnil (že šlo o Zborov, se sice traduje, ale ověřit tento údaj se mi nepodařilo), byl raněn. Nepřítel ho střelil do hollenní kosti, ovšem na místě se raněnému dostalo jen zběžného ošetření. Po nějakém čase ho našel starší bratr Karel (1894—1975), sloužící tehdy v armádě jako feldkurát, vojenský kaplan, a ten se okamžitě postaral o Josefův převoz do Vídně. Ačkoli šlo o téměř beznadějný případ a Josef se už smířoval s amputací, zdejší chirurg se rozhodl dvacetiletému mladíkovi nohu zachránit. To se mu sice našťástí podařilo, pacient za to však zaplatil nejen téměř roční hospitalizací, ale především permanentními potížemi, jimiž bude trpět po celých příštích padesát let. Po návratu z války pak absolvoval abiturientský kurz na Obchodní akademii a poté zahájil kariéru finančního úředníka.

Ona „hluboká a opravdová láska“, o níž maminka píše v rodinné kronice, prošla hned na počátku zásadní zkouškou. Žena s nemanželským dítětem nebyla dle tehdejších společenských pravidel tou nejvhodnější partnerkou pro mladého muže ze středostavovské rodiny a také v tomto případě rodiče lásce svého syna zpočátku příliš nepřáli. Otec Karel Škvorecký starší se mezitím vrátil na Okresní berní úřad do Kolína a stal se jeho ředitelem, a ačkoli syn se do jeho působnosti stěhovat nemínil, otec se obával, že „ostuda“ by si jeho rodinu na malém městě dříve nebo později našla. Syn tedy zcela v souladu s dobovými konvencemi po čase tlaku podlehl a s přítelkyní se rozešel, což Anna přijala se smutným porozuměním a na rozloučenou svému příteli věnovala rukopisný svazek básní svých oblíbených autorů. Po krátké

odluce — a údajně také po velmi naléhavém apelu od společných přátel — Josef ovšem sebral síly a s rodiči dohodl kompromis: s Annou se ožení, odejde však z Prahy, aby nebyl na očích otcovým přátelům a kolegům, a jeho nastávající svou tehdy pětiletou dceru natrvalo „odloží“ k příbuzným do Rakovníka.

Podle nevěstiny vzpomínky se svatebního obřadu zúčastnili jen rodiče a sourozenci nastávajících manželů. Do lavic smíchovské baziliky svatého Václava se tedy spolu s ženichovými rodiči posadili jejich starší syn Karel a mladší dcera Anna (1899—1980) a také docela početná rodina Kurážových, kterou kromě tatínka tvořilo pět nevěstinych sourozenců. Josef si z nich v budoucnu nejvíc oblíbí nejmladší „tetu Máničku“ (1908—1939), provdanou za milovaného strýce Pavla Münze (1892—1939), a strýce Rudolfa Kuráže (1888—1958), na kterého už tehdy čekala diplomatická kariéra: v letech 1927—1935 bude československým generálním konzulem v Sydney a v letech 1946—1948 v New Yorku. Svatby se možná zúčastnili i nevěstin druhý bratr Karel (1900—1971?) a sestry Růžena (1891—?) a Karolína (1893—?).

Z Prahy novomanželé odjeli krátce po obřadu, nikoli však na svatební cestu, nýbrž do Josefova nového působiště — do Náchoda, v jehož okolí, jak si poznamenala sečtělá a vlastenecky založená manželka, „odehrával se tak mnohý z románů našeho spisovatele mistra Al. Jiráska“. Zde bude Josef Škvorecký starší po celý svůj příští aktivní život pracovat v pobočce Länderbanky (později Banky pro obchod a průmysl, za války Böhmisches Eskomptebank a po válce Živnostenské), kde to dotáhne do funkce disponenta s podpisovým právem, především se však jako muž mnoha zájmů výrazně zapíše do kulturních a společenských dějin města. Jeho manželka zůstane v domácnosti: celý svůj život zasvětil rodině, svému muži a především synovi. S Pepíkovým dětstvím a dospíváním budou spojeny její nejšťastnější chvíle, také však strach a obavy o jeho budoucnost.

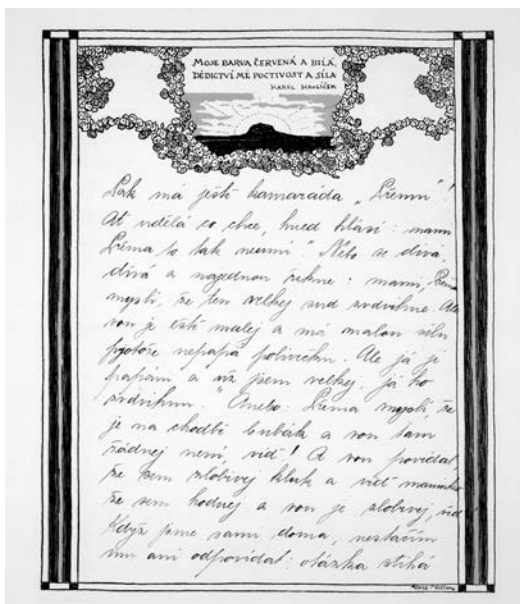
Josef se narodil 27. září 1924 v 9 hodin ráno za asistence náchodského lékaře Karla Krause, jemuž o mnoho let později vybuduje pomník v postavě „pana doktora Strasse“ ze *Sedmiramenného svícnu*. „Mé

nejvroucnější přání splněno,“ zapsala si po několika dnech maminka. „Dala jsem muži syna, a když jsem viděla, jak radostí až zaslzel, zapomněla jsem ihned na všechny bolesti a cítila jsem se tak šťastnou jako nikdy v životě!“ Dne 12. října byl synek pokřtěn jako Josef Václav; první jméno zdědil po otci, druhé dostal vzhledem k datu narození (den před svatým Václavem). Za kmotry mu šli dědeček Karel Škvorecký a maminčin bratr Karel Kuráž.

24

Na svět přišel a první měsíce života trávil v domě v Komenského ulici číslo popisné 266. V přízemí byla autoopravna a v prvním poschodí byt, který však rodičům příliš nevyhovoval, takže se brzy přestěhovali do jednoposchodového činžovního domu „u Welzelů“ v Raisově ulici číslo popisné 676, který stál nedaleko dnešní benzinové pumpy v Pražské ulici. Odtud začne Josef objevovat svět. První samostatné krůčky vykoná na dvorku, kde se k němu přidá kluk od sousedů, jakýsi Přemysl Nejezchleba, syn jednorukého legionáře, který vlastnil trafikou na rohu náměstí a sklad tabáku. Ačkoli i odtud se budou Škvorečtí brzy stěhovat, přátelství s Přemou se Josef nevzdá a ze svého prvního kamaráda později učiní Přemysla Skočdopole, poměrně významnou postavu celé zbabělecké ságy. Ani pan Welzel budoucímu spisovateli neunikne: právě on byl totiž spolumajitelem skladu pohonných hmot, jehož výbuch, ke kterému došlo v srpnu 1941, se stane jednou z epizod *Příběhu inženýra lidských duší* (v románu se o něj postaral — ovšem v naprostém rozporu s realitou — právě Přema „Skočdopole“).

V předchozím odstavci jsem zmínil tři náchodské občany, které Josef poznal v prvních letech svého života. Do ordinace doktora Krause docházel po celé dětství, s Přemou si hrál dřív, než se naučil pořádně mluvit, a pana Welzela nejspíš často potkával v domě nebo na ulici. Životní příběhy všech tří se ve větší či menší míře promítnou do jeho literárního díla, které on sám nejednou prohlásí za „Dichtung und Wahrheit“. Tuto formulaci lze zajisté vztáhnout na tvorbu mnoha spisovatelů, knihy Josefa Škvoreckého jsou však s prožitou realitou svázány mimořádně pevně. Jako by autor

Počátky Josefova přátelství s Přemyslem Nejezchlebou jako první literárně zaznamenala paní Škvorecká v rodinné kronice

neuměl či nechtěl fabulovat příběhy svých postav — nebo přinejmenším počátky oněch příběhů — takřikajíc od čistého stolu. Jako by toužil zaznamenat skutečný svět, ve kterém žil, jako by se cítil být téměř povinen zapsat jedinečné osudy svých konkrétních současníků. Zároveň však chtěl každou svou postavu vybavit specifickým a často komplikovaným posláním, sdělením či alespoň vzkazem čtenáři. Kroky svých postav začíná fabulovat velmi často až v zájmu naplnění tohoto záměru: někdy jde o mírnou obměnu reálných osudů, v jiných případech odchylku od reality způsobí pouze Josefův jedinečný úhel pohledu, jindy však realita poslouží jen jako startovní čára, od níž vybíhá příběh zcela smyšlený. Stokrát se může čtenář ujistovat o dávno nabytém a vpravdě elementárním poznatku, že svět reálný není se světem fikce nijak prostupný, současně si však nemůže nevšimnout, že osudy pana doktora Krause a jeho literárního dvojníka pana doktora Strasse, stejně jako životní příběh Přemy Nejezchleby a Přemy Skočdopole jsou jako dvě původně rovnoběžné kolejnice, které se v některých úsecích jejich životní dráhy od sebe vzdálí výrazně, jindy však jen

poněkud, anebo se k sobě naopak těsně přiblíží; málokdy se stane, že by jedna z kolejnic prudce odbočila do jiného směru. Není to tak nutně u všech Škvoreckého postav, ba ani ne u těch, které zabydly románový Kostelec, tolik podobný Náchodu. Ale je to jeden z principů Škvoreckého psaní.

Čtenář pochopitelně není autorovi nijak zavázán a znalosti *náchodské* reality ke čtení *kosteleckých* próz nepotřebuje. Přema Skočdopole, stejně jako pan doktor Strass jsou literární hrdinové, jejichž život sestává jen z těch činů, které jim předepsal autor — a do zdrojů autorovy inspirace čtenáři nic není (pokud jeho zvědavost nesaáh za hranice světa fikce).

26

Jenže jak s tím vším má naložit životopisec, který svou práci nezačíná od románů, nýbrž od *náchodské* skutečnosti? Nebude snad „ostraha“ oné prý neprostupné hranice mezi realitou a fikcí jeho vůbec nejtěžším úkolem, jenže z jiné strany, než odkud si ji hlídají čtenáři a recenzenti beletrie? Dokáže odolat pokušení a nebude životní etapy skutečného Přemysla Nejezchleby, které nejsou v dostupných archivech zdokumentovány, nahrazovat ve svém vyprávění příběhem fiktivního Přemysla Skočdopole?

Josef Škvorecký bývá občas v publicistické nadsázce prohlašován za *kronikáře* našich moderních dějin: příběhy jeho povídek a románů českou poválečnou historii pouze neilustrují, nýbrž se snaží vystihnout a popsat způsoby, jimiž se ji skutečné i domnělé elity pokoušely tvořit a jimiž se ji ti nejobyčejnější občané pokoušeli přežít. Danny, Josefovo alter ego nejen v „*kosteleckých*“ románech, toho o sobě v knížkách říká hodně. Dozvídáme se však touto cestou něco i o Josefovi? Danny bývá označován za „nespolehlivého vypravěče“, a to nejen ve smyslu literárněvědné terminologie. *Nespolehlivý* je i jeho autor, a sice jako kronikář — to ovšem jen v případě, že za kroniku považujeme prosté záznamy reálných skutků s informacemi o jejich původcích, okolnostech, příčinách a důsledcích. Pokud však chceme na základě četby kronik pochopit okolnosti a podmínky života předchozích generací, pak nám Škvoreckého

knihy poslouží. Napětí mezi *Dichtung und Wahrheit* jim dodává čtenářskou atraktivitu: *Wahrheit* ve smyslu konkrétních a doložitelných faktů, s nimiž může pracovat i historik, je v jeho textech prokazatelně přítomna, *Dichtung* napomáhá tomu, aby ona pravda „byla pravdivější než pravda“, jak si to přál nejen Škvorecký, ale také nespočetná řada jeho literárních předchůdců, současníků i následovníků. Ano, Josef Škvorecký je *nespolehlivý kronikář*, ale *spolehlivý spisovatel*.

A jeho životopisec se s tím musí nějak vyrovnat.

Náchod, do něhož se Josef Škvorecký narodil, byl živým pohraničním městem, které ve dvacátých a třicátých letech procházelo obdobím rychlého rozvoje a bohatého kulturního a společenského života.¹ Počet jeho obyvatel se v té době pohyboval okolo jedenácti tisíc. Mnozí z nich byli zaměstnáni v textilním průmyslu, který měl v Náchodě dlouhou tradici — ve firmě Josef Bartoň a synové, v Mautnerových textilních závodech, v přádelnách Simona Katzaua na Babí či v několika dalších podnicích; později však desítky až stovky náchodských občanů zaměstnávaly také například Kudrnáčovy gumárny či elektrotechnická firma ATAS (původně Antonín Taichman a spol.) a nezapomínejme na pivo-
var (založený ovšem již v roce 1872). Na vedení radnice se střídavě podíleli národní socialisté, sociální demokraté, lidovci, členové strany živnostensko-obchodnické a národní demokraté, k nimž patřil nejen významný hybatel společenského života a v letech 1905—1919 starosta města Josef Čížek, ale také Josef Škvorecký starší, který se nicméně v politickém životě příliš neangažoval. Jednotlivé strany vydávaly vlastní tisk, takže místní občané si mohli vybírat mezi národnědemokratickými *Náchodskými listy*, vydávanými Františkem Karlem Zachovalem, nezávislým listem *U nás*, který měl názorově blízko k těže straně, sociálnědemokratickými *Podkrkonošskými rozhledy*, národněsocialistickými

1 Podrobněji viz Baštecká, Lydia — Ebelová, Ivana (eds.): *Náchod*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2004.

Lidovými proudy, které řídil Josef Stejskal, a lidoveckou *Českou stráží*. Ke katolickému vyznání se v roce 1930 hlásila přibližně polovina Náchodčanů, židovskou komunitu tvořilo zhruba tři sta místních obyvatel a podobný počet se hlásil k německé národnosti.

28 Kulturní zázemí Náchoda vytvářely především divadelní ochotnické spolky, jichž zde (a v nejbližším okolí) působilo nejméně deset. Josefův otec byl členem Spolku divadelních ochotníků, který svá představení uváděl v Městském divadle, tedy v sále sousedícím s hotelem Beránek na hlavním náchodském náměstí. A nedostával zde zrovna malé role: v *Noci na Karlštejně* hrál Arnošta z Pardubic, ve *Fidlovačce* dohazovače Kozelku, zahrál si v Čapkově *Loupežníkovi* i v Jiráskově *Lucerně*. V *Našich furiantech*, kde se objevil jako starosta Dubský, se dokonce na jevišti potkal s tehdy devítiletým synkem, který zde nepřiliš nadšeně pobíhal v roli Filípka, dítěte chudého krejčíka Fialy, a s vypětím všech sil ze sebe vypravil větu: „Já budu plakat jako to naše telátko, když ho odstavili od kravičky.“ Vzpomínky účastníků z hlediště i ze zákulisí potvrzují, že ani v tomto souboru nebyla nouze o půvabné trapasy, jimž se cudně říká kouzlo nechtěného a které k ochotnickému divadlu neodmyslitelně patří: s Josefem Škvoreckým starším bývá spojováno několik historek s kníry a vousy, které se záludně odlepovaly v těch nejvypjatějších okamžicích jeho výstupů² (zaznamenal je ostatně i jeho syn v jedné povídce z cyklu *Ze života lepší společnosti*). Divadelní jeviště ovšem k uspokojení kulturních potřeb pana Škvoreckého nestačilo: chodil proto také zpívat do pěveckého sboru Hron, který byl vedle Náchodské filharmonie chloubou pestrého hudebního života ve městě.

Na přelomu dvacátých a třicátých let se však nejviditelněji rozvíjela architektonická tvář Náchoda. Právě v té době byla postavena nová funkcionalistická pošta a v témže slohu nedaleko i městská spořitelna, dále obchodní dům U města Paříže, budovy Masarykových

2 Suchý, Jaroslav: „Osobnost Náchoda — Josef Škvorecký otec — od jeho narození uplyne právě v pondělí 24. listopadu sto let“. *Noviny Náchodska* 6, 1997, č. 274, 22. 11., s. 13.

Náchod v kresbě Josefa Škvoreckého z roku 1950

městských a dívčích škol, Husův sbor, sám Adolf Loos navrhl kolonii dělnických domků na Babí a několik nových obytných domů vyrostlo na hlavním náchodském „bulváru“, tedy v Tyršově ulici, později nazvané Kamenice. Jeden z nich nechal postavit továrník Cyril Bartoň (dnes v něm sídlí Městská knihovna), jiný, s číslem popisným 136, řezník a uzenář Josef Lederer. Jeho dům byl dostavěn koncem roku 1928, ale než byl zkolaudován, mohli si budoucí nájemníci přijít své příští obydlí prohlédnout. Čtyřletý Pepík Škvorecký byl s bytem, který vybral jeho otec, velmi spokojen, a aby si ho při stěhování rodiče opravdu nespletli, vytvořil si v něm „poznávací znamení“: otisk svého prstu v zatím měkké xyrolitové podlaze budoucí kuchyně. Podlaha ztvrdla za několik dní, otisk v ní však přežije až do našich časů.

Pozornosti, kterou mu maminka po celé dětství věnovala, si byl Josef vědom a v pozdějších vzpomínkách občas projevil lítost nad stereotypem jejího života: cesta na trh, návrat z trhu, cesta k řezníkovi, vaření, oběd (otec míval v bance dvouhodinovou polední přestávku a domů to měl pár kroků), procházka s dítětem (na jaře a v létě se tatínek občas přidal), večere. Druhý den stejně tak. Z rodinné kroniky se však nezdá, že by maminka duševně strádala. Chlapec ji těšil a snad i dojímal prakticky každým svým projevem: „Náš Pepík je strašně rád na světě; když se naň někdo zasměje, rozřehtá se na celé kolo, že mu očka nejsou ani vidět,“ zapsala si v březnu 1925. Otec nezůstával pozadu: do kroniky sice po dvě desetiletí nenapsal ani čárku, zato však

pravidelně fotografoval (v rodině se říkalo „aparátíl“) a postaral se o bohatá a dodnes téměř v úplnosti dochovaná alba.

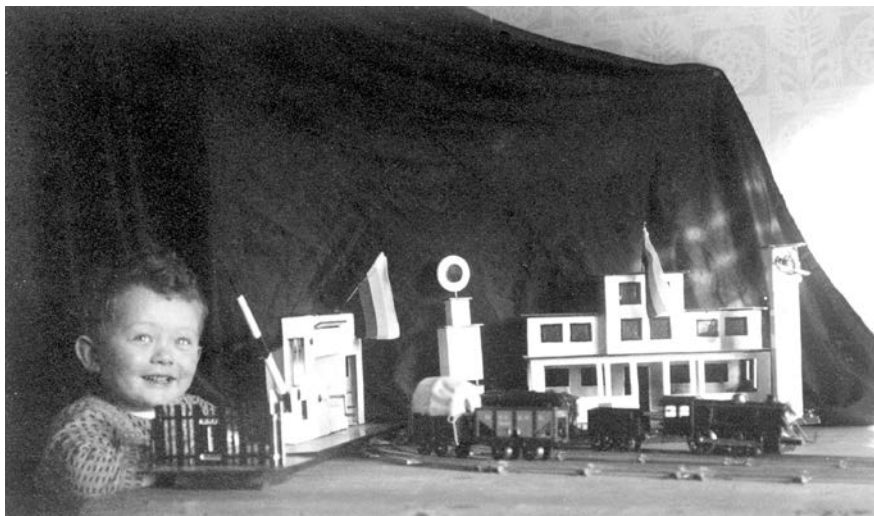
Maminčin společenský program představovaly především cesty za příbuznými. Často se jezdilo k prarodičům do Kolína (od pečlivé kronikářky víme, že v květnu 1926 Pepík poprvé cestoval vlakem), odtud k druhému dědečkovi do Rakovníka, někdy k tetičkám (respektive pratetám) do Sedlčan, do Zdic, také do západních Čech k otcovu bratru P. Karlu Škvoreckému, kaplanovi plzeňského arciděkanství (a předsedovi tamního klubu fotografů-amatérů), a někdy i do Prahy, kde žila otcova sestra Anna se svým manželem, lidoveckým poslancem Josefem Novákem (1888—1970). Prarodiče z Kolína i dědeček z Rakovníka naopak na svátky či při jiných významných příležitostech jezdili do Náchoda.

30

Pokud maminka v kronice nečinila skutečnost krásnější, než jaká doopravdy byla, můžeme usuzovat, že Josef vyrůstal v klidném a harmonickém prostředí. Otcovo postavení v bance zajišťovalo solidní příjmy, takže ani po materiální stránce rodinu žádné vážné starosti netrápily. V prvních letech Josefova života měli dokonce služku Zdenku; protože se však ukázalo, že veškerou práci ráda a ochotně zastane maminka, později ke Škvoreckým docházela už jen posluhovačka, paní Jarešová. Možná proto, aby byl v očích sousedů naplněn stavovský standard, ale spíš proto, aby chudé paní truchlivých životních osudů³ mohli finančně pomoci.

Životní styl obou rodičů byl naprosto odlišný. Zatímco maminka trávila dny i večery jako pracovitá žena v domácnosti a vedle toho prý pouze pomáhala v Červeném kříži, otec žil naplno všemi dostupnými formami společenského života. Vedle pravidelného účinkování v představeních ochotnického divadelního souboru a na koncertech pěveckého spolku Hron, které jsme již zmínili, se od roku 1926 aktivně účastnil dění v místním Sokole (vedl cvičení žactva, angažoval

3 Srov. Vala, Josef (= Škvorecký, Josef): „Vzpomínka nad Dorritkou“. *Kultura* 2, 1958, č. 21, s. 10.

O Vánocích 1927. Tento Pepíkův výraz však znají i přátelé, kteří se s ním seznámili o desítky let později

se při výstavbě nové náchodské sokolovny a v červenci 1932 si dokonce sám zacvičil na Všesokolském sletu v Praze) a vášnivě rád hrál kuželky. O Vánocích roku 1934 se však bolestivě ozvalo válečné zranění nohy, které nyní zásadně omezilo možnosti sportovního vyžití ještě ne čtyřicetiletého pána. O to více se však mohl věnovat například esperantu anebo vlastní básnické tvorbě, kterýžto koníček ho neopustil do smrti. Pokud těch několik textů, které se dochovaly u přátel, skutečně představuje její charakteristické rysy, jak tvrdili pamětníci, pak lze říci, že verše psal především pro pobavení přátel a že jimi nešetřil („[...] končí dopis, zdraví všechny / neužívá prózy / vždyť tohle je chvalným zvykem / Škvoreckého Józy,“ psal jednou v dopise Otto Kudelkovi staršímu a podobným způsobem si vyhrál mnohokrát). Kromě toho pan Škvorecký nevynechal jedinou příležitost, kdy mohl posedět s přáteli. Maminka prý podobné potřeby neměla, avšak sobotní večery manželé trávili obvykle společně v restauraci Sokolovna u stolu s mnoha dalšími sokoly a jejich manželkami.

Vytouženého sourozence se Josef nedočkal, přestože mu dědeček s babičkou ochotně vysvětlili, jak na to. Jenže když dal podle jejich instrukcí vráně nebo čápovi tvaroh za okno, dobrota byla do rána

pryč — a bratříček žádný. „Poradila jsem mu,“ zapsala maminka do kroniky, „aby se domluvil s tatínkem, ten že mu jistě dobře poradí, jak to udělat, aby k nám ten čáp neb vrána cestu našla.“ Jenže nenašla a Josef se tedy musel smířit s tím, že zůstane sám. Maminčinu dceru Aničku samozřejmě znal; vřdyt přece bydlela u rakovnického dědečka. Po příbuzenském vztahu se však ve svém útlém věku nepídil, a že by mohlo jít o jeho sestru, to ani v nejmenším netušil, a ještě dlouho se to nedozví. Byly to *jiné* časy.

32 Ačkoli povahy obou manželů nezakládaly pravděpodobnost závažného vzájemného sporu, Josef později vzpomínal, že když už se rodiče hádali, přecházela maminka do rodného chodského nářečí, které znělo výhrůžněji. Stávalo se to však prý jen ojedinele.

Do rodinné kroniky maminka zaznamenávala především výjimečné a slavnostní okamžiky. Podrobně jsme tedy informováni i o tom, jaké dárky dostával Pepík k narozeninám a jaké k Vánocům. Ovšemže se pod stromečkem objevovaly stavebnice, sportovní pomůcky (brusle, později i lyže) nebo hudební nástroje — harmonika, dětská trumpet, k maminčině nemalé radosti jednou z Rakovníka přivezli činely a v roce 1929 našel Josef pod stromečkem dětský saxofon, nástroj, s nímž bude v budoucnu spojován, aniž by se mu kdy podařilo jej dokonale ovládnout. Všechny tyto dárky tehdy zajisté uvítal, avšak v dopisech Ježíškovi už jako předškolní dítě projevoval skromnější přání: psal mu jen o stromeček a o knihy. Ty byly od nejtělejšího věku jeho největší láskou, a ačkoli to v životopise budoucího spisovatele působí až příliš čítankově, záznamy v kronice hovoří jasně. Například v zápise pořízeném po Vánocích roku 1928 se praví: „Letos nadělil mu Ježíšek krásnou kamennou stavebnici, knihu o Mourkovi a *Kulihráškův výlet*. Ze všeho nejdřív chytil knihy a pak teprve stavebnici. O Kulihráškovi musela jsem mu přečíst ihned celé a o Mourkovi alespoň kousek. A na Štěpána už uměl verše o Kulihráškovi zpaměti.“ O několik týdnů později maminka s neskrývaným dojetím píše: „Má rád knihy, a kdybych mu snad od rána do večera četla, bude sedět hezky tiše a poslouchat. Jen když čtu něco, co se mu obzvláště líbí, oči mu jen zazáří a dá se

Spokojená rodinka v roce 1928

do upřímného smíchu. Čtu mu teď z Malého čtenáře ‚Pepka Obrechtů‘, jsou to všelijaké příhody z klukovského života venkovského hochy, a psáno tak poutavě, že se do milého Pepka náš Pepík tak zamiloval, že sotva dočteme poslední kapitolu, hned musím začít znova.⁴ A tak čteme, čteme a těšíme se, že nám ta letošní krutá zima 30 °C rychleji a ve zdraví uteče.“ A do třetice zápis z Vánoc roku 1931: „Celé svátky jen četl. Čtení je jeho nejmilejší zábava — u toho vydrží celé hodiny. Když se mu něco v knize obzvláště líbí, čte mně to nahlas, a když pak přestane číst, vypravuje mně o tom, co četl — na procházce též spolu vyprávíme a já s radostí pozoruji, jak se pomalu rozšiřuje obzor jeho vědomostí a že krásná kniha je i pro malé děti nejlepším společníkem.“

ŠKOLÁK

V pondělí 1. září 1930 šel Josef poprvé do školy. Z domu byl ve Školní (později Hrašeho) ulici za pár minut a obvykle se tam těšil. Ve chlapecké třídě učitelky Marie Řehákové se však sešlo celkem šedesát pět

4 Román Josefa Jahody vyšel roku 1928 i knižně.

žáků⁵ („nevím, co s nimi slečna svede,“ poznamenala si maminka), takže obvyklé dětské nemoci se zde šířily téměř epidemicky. Už po měsíci si Josef ze školy přinesl spalničky, v pololetí chřipku a o Velikonočních černý kašel. V červnu 1931 měl s ostatními dětmi ze Sokola cvičit při veřejném vystoupení v Bělovsi, jenže hned po prvním čísle programu přišla průtrž mračen i s kroupami — a za několik dnů Pepík opět ulehl, tentokrát s příušnicemi. Rodinná kronika se tak postupně mění v synův chorobopis, z něhož vyplývá, že jeho náchylnost k nemocem všeho druhu, již se nikdy nezbaví, byla od počátku vskutku mimořádná. Způsoby léčby odpovídaly době: v červenci 1932 podstoupil během jediného týdne trhání nosní i krční mandle — bez umrtvení, ale i bez pláče. Lékař užasl. Ve školním roce 1932/1933

5 Spolužák Albert Grym ve své vzpomínce redukuje počet žáků, uvedený v maminčině kronice, na „pouhých“ padesát šest chlapců (GRYM 2009).

neměl ve škole jedinou zameškanou hodinu, jenže maminka úleva neměla dlouhého trvání. Od listopadu 1933 přišly v rychlém sledu zánět středního ucha, nosohltanu, průdušek a dutiny čelní, zánět pohrudnice a plic, v květnu 1934 žloutenka a brzy po ní znovu zápal plic. V říjnu téhož roku nové podráždění plic a pohrudnice, a to už bylo opravdu vážné. „Pamatuju se většinou na noci, na lesklou pleš pana doktora Krause a na jeho studené ucho, které mi kladl na záda, na uplakanou maminku a bledého otce v pozadí,“ vzpomínal Josef po letech. „Pan doktor Kraus mi nakonec zachránil život. Nevím, jestli prostou péčí — chodil se na mě dívat třikrát denně, často i v noci — nebo tím, že z jakéhosi lékařského kongresu v Londýně přivezl nový lék, který mi píchal teprve poté, co si vyžádal otcovo svolení. Léta jsem byl potom přesvědčen, že tenkrát z Londýna přivezl penicilin. Ale asi to bylo spíš přání, otec myšlenky, které mělo v mých vzpomínkách toho mlčenlivého a obětavého maloměstského lékaře oslavit.“ (ŠKVORECKÝ 2012: 32) Ať tak, či onak, do školy směl jít až po Novém roce.

Permanentní střídání chorob Josefův život pochopitelně poznamenalo. Lékaři mu především nedoporučovali sport, takže ačkoli se chlapec dosud pohybu nevyhýbal (bruslil, lyžoval, hrál stolní tenis, zkusil i fotbal, a dokonce toužil založit v Náchodě ragbyové mužstvo), najednou byl dlouhodobě omluven i z hodin tělocviku a ustaraná maminka mu začala věnovat více péče, než mu bylo milé. V době, kdy se jeho spolužáci cestou do školy dávno obešli bez rodičovského doprovodu, chodil Pepík s maminkou za ruku, místo čepice nosil tehdy neobvyklou „kuklu“, protože nesměl nachladnout, a před kamarády se za to všechno velmi styděl.

Od první třídy si Pepík nevyhnutelně všimal toho, čemu dospělí říkají „sociální rozdíly“. Jako syn bankovního úředníka usedal do lavice vedle synů podnikatelů a obchodníků (Berta Grym), úspěšných lékařů (Jiří Kudrnáč) či právníků, ale také vedle potomků těch nejchudších z náchodských chudých, dětí, které ráno nesnídaly, protože neměly co, a do školy i na hřiště chodily v jediných záplatovaných kalhotách,

protože na jiné se rodičům nedostávalo peněz — a o přestávkách čekaly, jestli jim jejich spolužáci třeba neulomí kus chleba k svačině. Ne, nebyl to kýčovitý sociální román, byla to realita počátku třicátých let. Ke svému „buržoaznímu původu“, který mu v poúnorovém dvacetiletí tu a tam někdo jedovatě připomene, se Josef nikdy nepřestane hlásit, nejednou však projeví značnou citlivost pro sociálně méně šťastné jedince — a to nejen jako spisovatel.

Leč nepředbíhejme.

V roce 1933 byla školní budova v Hrašeho ulici prohlášena za nevyhovující a žactvo se muselo rozdělit: ti, kteří bydleli na vzdálenějším břehu Metuje, byli převeleni do nové budovy Masarykových škol u nemocnice a ti ostatní začali docházet do třídy paní učitelky Langrové ve škole v Komenského ulici, téměř naproti Josefovou rodnému domu.⁶ Pepík se tedy musel rozloučit s náčelníkem klukovské party Přemkem Nejezchlebou, který bydlel „za řekou“. Naopak se v nové třídě objevil syn národněsocialistického poslance Josefa Stejskala Vladimír (do literárních dějin vstoupí Škvoreckého zásluhou jako Lexa) a o rok později se z Miletína přistěhuje Vladimír Nosek (i on zanechá otisk ve Škvoreckého knihách). Nadále Pepík chodil do třídy s Albertem Grymem („Bertou Moutelíkem“), s nímž ho kromě společné lavice spojoval i trvalý koníček, který byl fyzicky natolik nenáročný, že proti němu ani maminka nic nenamítala: literatura.

TAJEMNÁ JESKYŇĚ

Své čtenářské zájmy v časech dětství a jinošství dospělý Škvorecký dodatečně poněkud shazoval. Z jeho nepřiliš konkrétních vzpomínek víme, že četl hlavně dobrodružnou literaturu, tedy totéž, co tehdy hltali všichni kluci jeho věku; až na foglarovky, jimž nikdy na chuť nepřišel. Jeho parták při čtení pod lavicí Berta Grym byl ve svém vzpomínání

6 Podrobně se Škvoreckého školní docházce věnuje Aleš Feters v publikaci *Josef Škvorecký a Náchod* (FETERS 2012), odkud jsem čerpal řadu důležitých informací.

naštěstí konkrétnější (GRYM 2009). Víme tedy, že od *Káji Mařika* a Josefa Haise Týneckého, jehož knihy o hrdinech z hmyzí říše měl malý Josef obzvláště rád, oba přátelé postupně doputovali k *Tarzanovi*, k Setonovým *Dvěma divochům* a *Rolfu Zálesákovi*, k ransomovkám a verneovkám, Pepík objevil *Skautova dobrodružství na cestě kolem světa* od Arnoulda Galopina a Přema, náruživý sběratel sešitových příběhů, svým bývalým spolužákům občas zapůjčil *Bigglese*.

Jednoho dne se chlapcům dostal do rukou román Jamese Olivera Curwooda *Lovci vlků* a Pepík zaujal natolik, že si hned k svátku vyprosil i jeho pokračování, román *Zlaté údolí*. Příběh indiánského chlapce Wabiho a jeho „bílého bratra“ Rodericka, kteří během lovecké výpravy v severokanadské divočině narazí na stopy, jež možná vedou k nalezištím zlata, končí objevením tajemné jeskyně, z níž voda občas vyplaví na povrch zlatý prach. Kromě toho zde však hrdinové narazí i na svého zlatokopeckého předchůdce ve stavu na hranici života a smrti, a mají tedy dobrý důvod výpravu přerušit, se zachráněným se vrátit domů a cestu za zlatem naplánovat na příště. Jenže žádné příště už nenastalo: autor obou románů zemřel v roce 1927 a svými čtenáři toužebně očekávaný třetí díl nenapsal.

Byl to pravděpodobně zcela nevinný dialog u rodinné večeře, který život desetiletého chlapce nasměroval již natrvalo. Když Pepík projevil lítost nad faktem, že se nikdy nedozví, jak to s hrdiny *Zlatého údolí* dopadlo, poradil mu tatínek, aby se o dokončení příběhu pokusil sám. V doslovu k právě přečtené knize se Pepík sice dočetl, že otevřený románový konec inspiroval i polskou překladatelku Curwoodových příběhů Halinu Borowikovou (1898—1980), která pod pseudonymem Jerzy Marlicz onen postrádaný třetí díl napsala, ale český překlad se teprve chystal k vydání. Pepíkovi se na něj čekat nechtělo, a tak poslechl tatínka a příběh svých oblíbených hrdinů opravdu dokončil.

Jeho první román *Tajemná jeskyně* uzavírá osudy Curwoodových postav nálezem zlatého pokladu. Autor se nemusel zdržovat charakteristikou hlavních hrdinů, která byla „definována“ původními romány,

obně mezi Klucí starý indián dítka položil. Wabí s Johnem vytáhli Kanone a vystavili dnoce. Pak se všichni shromáždili u Kluci Minnetaki. Když Rod udělal oživovací pokusy, otvírala se. „Hlava, jistě žije!“ Vyběhli všichni jako jedním ústym.

II

Když byla Minnetaki odnesena do stany, pustili se do sebe Wabí a Rod. „Rocísi Wabí nekomidloval? Když bys byl dával pozor, nemuseli jsme se skrývat a chudák Minnetaki by se nezabíhal.“ „To je svá vina Rode, když mě upornil na stranu, byl bych se mu vyhnul.“ „Ať se sádkali a hadali až se umrli. Však ještě v čas přišel John Ball a rozsvadil je.“ „Tak, myní přijítma spat aby jsme ráno vyrazili dale!“

Přimo, když se Rod probudil přemí jeho pokled pabíl bítku Minnetaky. Avšak jaké bylo jeho překvapení, když spatil bítku přivázanou na něm v plátně vyřezanou síru. Vdrucoval hned osatní a říční na výsostky, Mukokim vyvaly se kladak Minnetaki. „Ty, Wabí, přijítš po dítka“

Čtenářský zápis

stojí s ostatními a já po této! Když asi 70 hodiný stopovali, naslechl vyběhl se strany kde byl Mukoki. Přes se k němu šel a viděl, jak Klucí se girba a vytahují mu z pateráteného rohu papír. Ten papír převázaný rol byl rol dána! Mukoki papír rovinul a na něm byla mapa, která vypadala takto:

„Hlava, vyběhl Rod máme mapu jesky-
ni!“ „Ano, ale nemáme Minnetaki!“ „Když
je pojítme kladak!“ Čili:

Všech mŕ byli všichni
vřábore, jen Mukoki
jísti kladak, a kde
se byl? Byl vřábore

Nejstarší z dochovaných rukopisů Josefa Škvoreckého

dovolil si však do ní kreativně zasáhnout náznakem konfliktu mezi oběma ústředními postavami Wabim a Roderickem, u Curwooda nemyslitelného. Podle intencí druhého dílu vyslal na cestu za zlatem spolu s oběma chlanci a jejich rádcem, indiánem Mukokim, také Wabiho krásnou sestru Minnetaki a zcela v duchu původních příběhů konstruoval vedlejší zápletky: správně například pochopil, že pokud byla Minnetaki v předchozích dílech dvakrát unesena zlými Woongy, musí být cestou do tajemné jeskyně unesena i potřetí. Na rozdíl od Curwooda však Pepík neměl dostatek trpělivosti s dramatickým líčením výpravy: co by americkému autorovi vydrželo na dvě tři kapitoly, řešil jeho následovně v jediném odstavci. Není tedy divu, že jedenáct kapitol se vešlo na pouhých patnáct stran popsaných ne právě krasopisně, ale naprosto čitelně a navíc bez jakýchkoli oprav, doplňků, vpisků či škrťů. Mimochodem: kromě rukopisu se dochoval také strojopisný opis, o němž se postaral Pepíkův hrdý tatínek. Nechybí v něm ediční poznámka, stručně popisující genezi díla; v předchozím

odstavci o dialogu u rodinné večeře jsem si tedy nemusel ani příliš vymýšlet.⁷

CESTOVATEL

Přestože se rodinné dovolené nejen v rodině Škvoreckých tehdy odbyvaly nanejvýš cestami k příbuzným, mohl si Pepík jako chlapec užít i několika na svou dobu bezmála exotických cest.

Z maminčina líčení v kronice vyplývá, že jakés takés prázdninové dobrodružství zažil její syn již v létě roku 1931, kdy tatínek jako odměnu za jeho první vysvědčení koupil pro celou rodinu čtrnáctidenní pobyt na krkonošské Martinově boudě. Možné však je, že dobrodružná byla tato výprava především pro maminku: ze Špindlerova Mlýna na Martinovku to není pěšky zrovna blízko (nemluvě o zavazadlech), ovšem „překrásný výhled z boudy odškodnil nás dokonale za všechny svízele pěšího putování a všechna únava rázem z nás spadla. Ještě před večeří šli jsme na nejvyšší bod cesty k Labské boudě; příroda jako umyta, vzduch nádherný a člověku maně drala se na mysl slova *zemský ráj to na pohled*“. Josef zde společensky nezaháel a skamarádil se s Eliškou, dcerou profesora Karla Kaviny, který se v té době staral o malou botanickou zahrádku umístěnou přímo pod Martinovkou.

Ale především: Dne 10. června 1934 se Josef jako divák zúčastnil finále fotbalového mistrovství světa v Římě, v němž Čechoslováci v prodloužení podlehli domácí Itálii, za niž ten den bohužel kopal — zřejmě ze sebezáchovných důvodů — i švédský rozhodčí Eklind. Pepíka vzal s sebou strýček Pavel Münz, který byl prý po nějaký čas neplaceným agentem fotbalové Sparty (kam z Rakovníka přivedl legendárního ostrostřelce Oldřicha Nejedlého) a výlet do Itálie si mohl dovolit. Ačkoli se tehdy všeobecně soudilo, že fotbal není zábava pro dámy, manželku Marii strýc Pavel doma nenechal. „Teta nejenže byla mladá,

7 V rukopisném sešitku autor na *Tajemnou jeskyni* bezprostředně navázal románem *Tajemný pokoj*, z něhož však napsal jedinou větu: „Rychle, vy psi, at nás neuvidí!“ Originál rukopisu i strojopisu uložen v torontské Fisher Library, Josef Škvorecký Papers, Coll. 144, Box 30.

ale byla i krásná a temperamentní,“ vzpomínal později Josef. „Své emoce rozhodně neskrývala ani na tribuně, kde jsme seděli v lóži. Zápas byl dlouho nerozhodný a prodlužovalo se. Atmosféra byla k neudržení a každým okamžikem to vypadalo, že dav začne lynčovat rozhodčího. Tak se tedy Švéd postaral o to, že Itálie vyhrála 2:1. V okamžiku, kdy Plánička lovil míč ze sítě a stadiónem zmítal uragán nadšení, probudilo se v mé tetě vlastenecké nadšení a slunečníkem, který ji měl chránit před horkým římským sluncem, inzultovala jednoho z italských důstojníků. Ten byl zmaten, protože přece jen respektoval ženu, takže došlo k ústní výměně [názorů], kdy do akce vstoupil můj strýc. Přišla policie a konec nastaveného času jsme prožili na policejní stanici. Mne sice nezatkli, ale musel jsem následovat strýce s tetou, než je pustili na kauci.“⁸

Jenže: stalo se to opravdu? Nespadá citovaná vzpomínka spíše do kategorie *Dichtung* než *Wahrheit*?

Jarní měsíce roku 1934 líčí Pepíkova maminka v rodinné kronice takto: „Květen: Pepíček dostal žloutenku! 14 dní jej trápila — pak šel týden do školy a dostal nový zápal plic. To leknutí naše hrozné! Týden ležel opět v horečkách a pak díky Bohu horečky zas klesly a dnes, 2. července, může opět z postele. Je to hrozné, jak jej letos ty nemoce pronásledují. Ale snad že teď už bude zdrav, jedeme s ním na 6 neděl do Tater.“

Jak vidno, cesta do Itálie není zmíněna ani pouhým slůvkem, což vypadá podezřele, na druhou stranu to však nemusí nic znamenat. Ani kronika totiž není spolehlivým pramenem: některé zápisy maminka pořizovala se zpožděním, někdy i značným (v dataci Josefovy maturity se později zmýlí dokonce o rok), a některé události snad z roztržitosti vynechávala. Je také dost dobře možné, že emočně náročný řetěz synkových nemocí vnutil mamince

8 Březina, Aleš: „Josef Škvorecký a finále MS před 60 léty“. *Satellite 1-416* (Toronto) 4, 1994, č. 15, s. 8.

v příslušných měsících jediné téma: jeho zdraví. Josefova pozdní vzpomínka na zápas s Itálií je velmi sugestivní, a přečteme-li si mamčin zápis s kalendářem v ruce, zjistíme, že krátký výlet z Náchoda do Říma se mezi žloutenkou a zápallem plic stihnout dal.

Problém ovšem komplikuje fakt, že Josef ve svých vzpomínkách tento výlet spojuje s několikatydenním pobytem na dětském táboře v italském Gradu, kde ho měli strýc s tetou cestou na finále vyzvednout. To však mamčin „lékařské“ záznamy v rodinné kronice fakticky vylučují. A navíc podle jiných přesvědčivých dokladů jel Pepík do Grada až v roce 1936. Zřejmě se mu pak po mnoha desetiletích spojilo několik ve skutečnosti nesouvisejících vzpomínek do jedné.

Byla by to nepodstatná drobnost, kterou bych nemusel ani zmiňovat, kdyby šlo ve Škvoreckého životě o ojedinělou záhadu. Dospělý Josef miloval historiky, bavil jimi přátele v soukromí i posluchače v publiku a spojování různých událostí do poněkud přizpůsobených souvislostí bylo obvyklou součástí jeho vypravěčské praxe. V jiných případech jsou však jeho „historiky“ sice efektně zformulovaným, přesto však do posledního písmenka reálným příběhem.

Jsme schopni každou takovou historiku z tohoto hlediska spolehlivě posoudit? Dokážeme rozpoznat, se kterou můžeme pracovat jako s pramenem a kterou máme považovat za nepřiznanou fabulaci? „Já už sám nevím, jak to přesně bylo,“ napsal mi jednou do mailu v souvislosti s nějakou historicky bezvýznamnou příhodou, aniž bych ho musel jakkoli „usvědčovat“.

Můžeme to tedy vědět my?

V červenci 1934 si již vyléčený Pepík s maminkou zopakují prázdniny na Martinovce a v srpnu téhož roku to bude ještě zajímavější: spolu s tatínkem se chlapec vypraví do Vysokých Tater — v tomto ohledu mamčina kronikářská poznámka odpovídá skutečnosti. Ubytují se v hotelu Móry nedaleko Štrbského plesa, tatínek vytáhne z kufuru čtverečkovaný sešit a položí ho na stůl. Je domluveno, že o zápisy v právě založeném deníku se budou oba účastníci zájezdu dělit. Josef

mladší se však v prvních dnech omezí na dva tři vcelku konvenční záznamy („Oběd se nám vydařil, jen polévka byla divná“) a o příští zápisy, dokládající houbařskou i turistickou aktivitu obou cestovatelů, se už musel postarat téměř výhradně tatínek. Ušetřený čas věnoval Pepík své nové příležitostné kamarádce Zorce Bloudkové; ani její jméno do konce života nezapomene. Pokud jde o deník, dodržen byl alespoň druhý bod plánu: vždy po týdnu otec popsané stránky ze sešitu vytrhl a poslal do Náchoda manželce. A protože byl zvyklý mít v pořádku především účetnictví, vyčíslil v deníku i náklady zájezdu. Za pokoj a stravu zaplatil 574 korun týdně, k marginálním výdajům však musel připočítat i 14 Kč za hudbu k večeři („tu si mohli odpustit,“ poznamenal v závorce). Jak však dokládá pátý a poslední z Pepíkových ojedinělých zápisů, na synovi pan Škvorecký rozhodně šetřit nehodlal: „Na Štrbském plese v turistickém bazáru prodávají nádoby z nálezu v Domici [největší jeskyně Slovenského krasu — pozn. autora]. Již dávno jsem měl na jednu zálsk. Až dnes jsem šel tatínkovi pro cigarety a při té příležitosti jsem se zeptal, kolik taková nádoba stojí. Stála 6 Kč. Dovolil jsem se tatínka, jestli ji smím koupit. Tatínek svolil. Tak teď mám hezkou památku na pralidi.“⁹

Druhé pololetí školního roku 1934/1935 Josef absolvoval již bez závažnějších zdravotních komplikací a mohl se v klidu připravovat k přijímacím zkouškám na gymnázium. Vykonal je 28. června 1935 a vykonal je úspěšně. Poslední prázdniny před nástupem do primy strávil na doporučení lékaře v Bašce na chorvatském ostrově Krk, ovšem bez rodičů. „Na nádraží dělal hrdinu,“ zapsala si maminka, „ani slzičku neuronil, ač jsem viděla, že je velmi rozčilen.“ (I tento zápis jako by potvrdzoval, že cesta do Chorvatska byla Pepíkovou první samostatnou výpravou.) Pobyt u moře by jeho věčně nemocnému tělu pochopitelně prospěl. Zájezd byl reklamní akcí firmy Thymolin, ovšem příliš se jí nevydařil. Ubytovací podmínky byly katastrofální, dokonce natolik, že vedení zájezdu dětem cenzurovalo dopisy rodičům. Škvorečtí se však

9 Sken dokumentu ze Škvoreckého pozůstalosti je uložen v archivu autora.

zřejmě dovtípili, a tak se strýc světoběžník opět vydal na cestu, na místě ostře zasáhl a Pepíkovi zajistil ubytování v soukromí.

Zřejmě však chlapec v této zkoušce obstál, protože o rok později mu rodiče dopřáli cestu k moři znovu, tentokrát do již zmíněného Grada. Zájezd pořádala „tatínkova“ Národně demokratická strana a Josef si užil dobrého jídla, příjemného ubytování a zážitků, jejichž význam samozřejmě v necelých deseti letech nedokázal docenit. „To jsme jeli z Grada na výlet do Benátek. Přijeli jsme tam a fašisti tam měli nějakou rally, která se konala na náměstí svatého Marka. Kolem náměstí seděli turisté v kavárnách a koukali na Mussoliniho, který mluvil. Měl takovou vervní gestikulaci a bil se v prsa. Já jsem samozřejmě nevěděl, kdo to je, a připadal mi děsně směšný.“ (SCHONBERG — ŠKVORECKÝ 2007)

43

NA GYMNÁZIU

V září roku 1935 se ještě ne jedenáctiletý Pepík stal studentem náchodského gymnázia.

Jeho nová škola byla postavena v roce 1901 jako tehdy největší budova ve městě, kterou zprvu využívala místní reálka, založená již v roce 1897. Roku 1909 byla schválena postupná proměna reálky v gymnázium a v téže době se škola otevřela i dívkám.¹⁰ V letech před Pepíkovým nástupem prošli gymnáziem přinejmenším dva pozoruhodní studenti, s nimiž se Josef ve svém dospělém životě nemine. Roku 1916 do primy nastoupil budoucí literární historik a kritik Václav Černý, ale již v kvintě školu opustil, ve studiu pokračoval na Carnotově lyceu ve francouzském Dijonu a s Josefem Škvoreckým se setkal až mnohem později v Praze. V roce 1919 práh školní budovy poprvé překročil syn hronovského továrníka Josefa Hostovského Egon, který zde na rozdíl od Černého vydrží až do maturity, přestože na školu nikdy nebude vzpomínat v dobrém. Také on s Pepíkem v Náchodě nejspíš nepromluvil; nanejvýš snad v tamních ulicích potkával paní Škvoreckou s kočárkem. (Zato Josefův

10 Fetters, Aleš: „Léta 1897—1945“. In: *Sto let Jiráskova gymnázia v Náchodě*. Náchod, Jiráskovo gymnázium 1997, s. 14—24.

tatínek coby disponent obchodní a průmyslové banky byl několikrát nucen vyřizovat žádosti nepříliš šikovně podnikajícího Egonova otce o úvěr a kontrolovat mu účetnictví — a prý na to nevzpomínal rád.)

I v pedagogickém sboru školy se objevily zajímavé osobnosti: k zakládajícím pedagogům náchodské reálky patřil koncem devatenáctého století jistý Josef Florian, který zde učil přírodopis a zeměpis, než se v roce 1900 vrátil do své rodné obce, Staré Říše u Jihlavy. Jeho kolega, historik a germanista Jaroslav Franke se později uplatní jako překladatel a pod pseudonymem Jaroslav Skalický přispěje i do Florianovy edice *Nova et vetera*. Jiný překladatel, polonista Josef Matouš, bude v primě a sekundě učit Josefa Škvoreckého češtinu. Ve škole působili také budoucí profesor Masarykovy a Karlovy univerzity Otokar Chlup, historik Antonín Salač či klasický filolog Zdeněk Karel Vysoký.

44

Ředitelem gymnázia byl v roce 1923 jmenován matematik a fyzik Jindřich Spal. Soudě podle vzpomínek jeho kolegů i žáků, šlo o ředitele přísného a starosvětského, který možná pozvedl odbornou úroveň školy, avšak ani ve sborovně, ani mezi studenty se netěšil zvláštní oblibě. Když se v srpnu 1935 (tedy téměř současně s primánem Škvoreckým) ve škole poprvé objevila nová kolegyně, „aspirantka profesury“ Eva Althammerová, uvítal ji pan ředitel korektně, avšak neodpustil si poznámku: „Rád bych vás viděl v něčem s úplně dlouhým rukávem. Takto byste u nás učit nemohla.“¹¹ Tato věta i celá situace nám sice dnes nanejvýš připomene úsměvnou scénu se suplentkou Boženkou z filmu *Škola základ života*, tehdy však budoucí paní profesorce příliš zábavná nepřipadala: „Letěla jsem v tom vedru na Kamenici a koupila jsem si nejlevnější a nejhnusnější blůzu mého života.“¹² Egon Hostovský ve svých vzpomínkách nazývá ředitele Spala tyranem a svůj pobyt ve škole po jeho nástupu prohlašuje za nesnesitelný.¹³

11 Švorčíková-Althammerová, Eva: „Náchod — můj osud“. In: *Sto let Jiráskova gymnázia v Náchodě*. Náchod, Jiráskovo gymnázium 1997, s. 50—51.

12 Tamtéž.

13 Hostovský, Egon: *Literární dobrodružství českého spisovatele v cizině*. Praha, ERM 1995, s. 39.

Pepík pana ředitele na gymnázium zastihl až v závěru jeho života: v prvních dvou ročnících se s ním vídal v hodinách matematiky, poté profesor Spal odešel do důchodu a ještě v roce 1937 zemřel. Do jeho funkce nastoupil češtinář a francouzštinář Václav Vávra, který se toho roku vrátil do Čech ze Slovenska. Čekala na něho léta přetěžká, přesto se mu podařilo zásadně změnit atmosféru ve škole: podporoval studentský život včetně činnosti zájmových spolků a svou velkorysostí a optimistickou povahou si získal sympatie kolegů i kolegyně, jimž navíc ani v nejmenším nemluvil do šatníku. Že musel také zavést vojenskou výchovu a do školních plánů zařadit pochodová cvičení s plynovými maskami, přijali všichni učitelé s pochopením — a ani studentům nic jiného nezbyvalo („[...] proměnil jsem se v nestvůru z Marsu před zrcadlem a poděsil jsem sám sebe“ — ŠKVORECKÝ 1996a: 228).

Jednadvadesát nově přijatých studentů rozdělilo vedení gymnázia do dvou tříd primy podle abecedy. Josef tedy nastoupil do primy B, zatímco Albert Grym byl zapsán do áčka; v běčku se však Pepík sešel alespoň s dosavadními spolužáky Noskem a Stejskalem. A brzy se prý také stihl zamilovat. Objektem jeho zájmu se stala Irena Sedláčková řečená Ička, na niž však později jako spisovatel téměř zapomněl: objeví se jako Stázka Anastázová až v poslední části kostelecké ságy, v novele *Obyčejné životy*. Nutno však podotknout, že v nižších třídách gymnázia dívky Josefovu mysl ještě tolik nezaměstnávaly, což se projevovalo vcelku solidním prospěchem. Občas se sice neubráníl nějaké té trojce, ale v součtu s ostatními jedničkami a dvojkami se mu až do tercie dařilo studovat s vyznamenáním. Změna nastala v kvartě, kdy mu vysvědčení zkazily matematika, chemie a tělocvik, v nichž dosáhl pouze na čtyřku.

Nezdá se však, že by si z toho dělal příliš velkou hlavu, ba ani maminka ve stále stručnějších záznamech rodinné kroniky nad synovým zhoršujícím se prospěchem nelamentovala. Dobře totiž věděla, že Pepík přípravu na výuku neodbývá, avšak v odpoledních hodinách bývá docela vytížen: k regenschorimu (a také kapelníkovi náchodské dechovky) Karlu Josefu Vejdovi (1897—1962) chodil na hodiny klavíru

a rodina vynakládala nemalé peníze i na jeho jazykové znalosti. První investicí tohoto druhu byla výuka francouzštiny u paní učitelky Hlaváčkové, avšak podle Josefovy pozdější vzpomínky sama pedagožka brzy upozornila maminku, že v tomto případě Škvorečtí pouze plýtvají penězi. Jak víme, Josefovo jazykové úsilí už brzy nabere jiný směr.

PRVNÍ LÁSKY, PROZATÍM FILMOVÉ

46

Když se koncem dvacátých let náhodští sokolové rozhodli postavit novou sokolovnu, nemohl u toho chybět ani Josef Škvorecký starší, a už vůbec ne jeho tehdy pětiletý syn. U příležitosti položení základního kamene dostal od rodičů nový sokolský kroj, a protože si na startu slavnostního průvodu ochotně naložil vozík plný cihel, bylo mu umožněno kráčet v jeho čele. O rok později, tedy v srpnu 1930, se zúčastnil i slavnostního otevření nové budovy a rodiče ho zapsali mezi nejmladší žactvo. Pepík sice do sokolovny chodil odmalička pravidelně, do cvičebního úboru se však — především v důsledku permanentních nemocí — převlékal stále méně. Důvod jeho častých návštěv byl jiný: brzy po dostavbě sokolovny v ní sokolové zřídili kino, přesněji řečeno Bio Sokol. Nebylo sice v Náchodě jediné, ale o jeho provoz se staral tatínek, takže Josef měl volný vstup na kterékoli představení.¹⁴ Zpočátku ho maminka vodila na němé grotesky (zážitek, který mu způsobil „elektrikář“ Frigo ve filmu *The Electric House*, se do jeho paměti zapsal natrvalo), později chodil se souhlasem rodičů sám do první řady na balkoně, jednou se přes jejich zákaz schoval v tělocvičně za plátnem, aby tajně a alespoň zezadu (tedy s titulky zobrazenými zprava doleva) spatřil *King Konga*, o kterém již mluvil celý Náchod, a nakonec zákonitě došlo i na filmové lásky.

Ta první kupodivu neměla podobu krásné dívky, nýbrž sladkého chlapce. Třináctiletého Pepíka totiž nadchl jen o půl roku starší dětský

14 Podrobněji o svých filmových zážitcích z náchodského kina Škvorecký píše v článku „Několik filmů“ (*Nový domov* [Toronto] 50, 1999, č. 15, 17. 7., s. 4—5), který byl pod názvem „Několik filmů, které jsem jako dítě a později mladík viděl v Bio Sokol a v Lido Bio v Náchodě“ přetištěn v *Náchodském zpravodaji* [23], 1999, květen, zvl. příloha *Náchodská Prima sezóna 1999*, s. VI—VIII.

herec Freddie Bartholomew v titulní roli amerického filmu *Malý lord Fauntleroy* (1936), který podle tehdy slavné literární předlohy Frances Hodgsonové-Burnettové natočil režisér John Cromwell. Freddie hrál hocha Cedrika Errola, který se díky nečekanému dědictví náhle stane „malým lordem“, a Pepík zaujal natolik, že kvůli jeho příštímu filmu *Stateční kapitáni* (*Captains Courageous*, 1937), jehož promítání se v Náchodě připravovalo, údajně odmítl odjet na letní pobyt do Ženevy, aniž by rodičům přiznal důvod.

Snad bychom mohli Pepíkovo odmítnutí cesty do Švýcarska přejít jako úsměvnou a možná víceméně smyšlenou historku, jenže o jeho těsně předpubertálním vztahu k filmovému hrdinovi existují nezpochybnitelné doklady, které nám navíc nabízejí autentický průhled „do hlubin študákovy duše“, a to průhled mnohem průzračnější, než jaký nám poskytnou autorovy pozdější, často sebeironické komentáře. V srpnu 1939 se totiž ve čtenářské rubrice populárního časopisu *Kino-revue* objevily tyto řádky:

„Jsou lidé (některé osobně znám), kteří ve svém životě nepoznali ani nejmenšího paprsku lásky. Úžasně těžkým, všedním a nudným životem se probíjejí a potřebují někoho milovati a nebýti odmítnuti. Stačí jim ke štěstí, když se mohou někde v podkrovním pokojíčku dívat celé hodiny do očí svému miláčkovi na fotografii. Nemyslete si, že jsem nějaký zamilovaný poeta, ale podobný příklad skutečně znám. I já mám takového kamaráda. Je jím Freddie Bartholomew. Mezi hochy v našem městě nemám kamarádů. Právě v té době, kdy se hoši kamarádí, byl jsem churav. Zatímco oni se bavili venku, musil jsem sedět doma, nebo chodit na lékařem vyměřené procházky. Moje dětství nebylo závidění hodné. Jezdil jsem do lázní, ale kamaráda jsem nenašel. Dlouho to trvalo, než jsem ho našel, a hned nato jsem dostal těžký zápal plic. A tu jsem se díval neustále na jeho obrázek, tiše vyslovoval jeho jméno a on mne sílil. V hrozných dnech, kdy jsem byl zmítán horečkou, kdy dobří rodiče již nevěřili v uzdravení, tu jsem viděl jen jeho zářící obličejíček vystupovati z mráčeků podvědomí. A uzdravil jsem se jeho zásluhou a on mi zůstal. On, Freddie, a je stále mým nejlepším

Freddie Bartholomew v roli Malého lorda

kamarádem. Řekněte, nezaslouží si mé lásky, a nemyslíte, že by mně bylo líto, kdyby ho někdo haněl nebo se mu vysmíval?“¹⁵

Dopis pokračuje polemikou s recenzí filmu *Muži zítřka*, již do časopisu napsal jeho vedoucí redaktor Bedřich Rádl (Freddie je v ní sice jen zmíněn, zato však nápadně pohrdlivě). Pisatel dopisu projevuje značnou informovanost o filmovém světě, na konkrétních příkladech srovnává herecké typy, které zná ze soudobého plátna, a končí téměř konfesijně: „Já sám se chci státi režisérem a možná i hercem. Nemyslete však, že pouze toužím, ne, pročítám pilně různé ty knížky o filmu, hlavně o umění scenáristickém a režisérském. Možná, že mě budete zrazovat, ale mé rozhodnutí je pevné. Ostatně, jestliže mě do té doby, než dostuduji, chut přejde, věnuji se něčemu jinému.“ Nakonec se autor s redakcí rozloučil pozdravem Filmu zdar! a podepsal se jako Pepa Škvorecký.

15 Škvorecký, Pepa: „Individualista“. *Kinorevue* 5, 1938/1939, č. 51, 9. 8. 1939, s. 481—482.